

Чеберяк А. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету

СТРУКТУРА І ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПРОМОВАХ В. ЗЕЛЕНЬСЬКОГО

Анотація. У статті розглянуто структурно-граматичні особливості парцельованих конструкцій у промовах президента В. Зеленського. Парцеляція є наслідком інтонаційного та смислового членування єдиної синтаксичної структури на кілька конструкцій-висловлень з метою актуального наголошення виділених компонентів. Встановлено, що вживання експресивних синтаксичних конструкцій дозволяє президенту емоційно виявити своє ставлення до викладеного, посилити особистісний вплив на аудиторію, підвищити комунікативний динамізм висловлювання.

За структурою всі парцельовані конструкції поділені на однокомпонентні і багатоконпонентні. З'ясовано, що багатоконпонентні парцельовані конструкції з декількома ланками парцелятив уподібнюються складним синтаксичним цілим, в яких тема розвивається від речення до речення, і будуються за типом послідовного або паралельного зв'язку між реченнями. Розглянуто граматичну структуру парцеляту, який може бути представлений словоформою, сполученням словоформ, предикативною одиницею, сполученням предикативних одиниць. Серед зафіксованих у промовах конструкцій виділено парцеляцію конструкцій з підрядним зв'язком і парцеляцію конструкцій з сурядним зв'язком.

Доведено, що в складних реченнях лінія мовленнєвого розриву зазвичай проходить між базовим реченням будь-якого типу і парцельованою сурядною чи підрядною частинами речення. Здатність до парцеляції у складному реченні неоднакова і залежить від обумовленості частин, мотивованості, семантичної самостійності частин, самодостатності. Встановлено, що слабка мотивованість і граматичний зв'язок між базовою частиною і парцелятом простежуються при парцеляції конструкцій складносурядного речення. У більшості випадків базова частина сприймається як автосемантичне просте речення. Сильніша залежність між базовою частиною і парцелятом спостерігається у складнопідрядному реченні.

Ключові слова: парцеляція, базова частина, парцелят, складнопідрядне речення, складносурядне речення.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Риторика публіцистичного стилю передбачає вживання ряду експресивних синтаксичних структур для впливу на аудиторію, переконання, передачі оцінного погляду на події, що відбуваються у суспільстві. Серед експресивних засобів не останнє місце займають парцельовані конструкції, які сприяють ритмізації тексту, емоційності викладення думки, підвищують комунікативний динамізм висловлювання. Під парцеляцією у даному дослідженні розуміємо явище експресивного синтак-

сису, що передбачає структурно-семантичне й інтонаційне вичленування однієї або декількох одиниць-фраз за межі речення, що постають комунікативно достатніми лише в сукупності з базовою частиною [1, с. 216]. Вичленування того чи іншого компонента за межі граматичного цілого дає йому можливість набувати додаткової актуалізації, специфічної значущості, що істотно розширює семантичні можливості як певної лексики, так і цілого фрагмента тексту [2, с. 104].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми мовленнєвого членування речення присвячені наукові розвідки українських мовознавців К. Городенської, П. Дудика, С. Єрмоленко, А. Загнітка, П. Коструби й ін. Учені активно досліджують особливості функціонування парцельованих конструкцій у текстах різних жанрів і стилів. Фундаментальними працями в українському мовознавстві вважаються дисертація Л. Конохової «Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації» та дисертація Т. Шевченко «Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ століття». Наразі науковий дискурс з цієї проблематики представлений багатьма публікаціями. Парцеляцію в структурно-граматичному плані розглядають О. Волобуєва, Н. Івкова, А. Коваль, Т. Марченко, С. Марич та ін. Численні дослідження присвячені вивченню парцеляції як стилістичного засобу експресивності художнього тексту (У. Гринишин, Т. Шевченко, В. Ачилова, Т. Буйницька, Т. Вавринюк, З. Денисенко, Л. Топчий та ін.) та публіцистики (В. Галацька, О. Пискач, Р. Назар, Ю. Старовойт, Л. Конохова, Н. Конопленко, Т. Сербіна та ін).

Формування мети статті. При парцеляції розчленування охоплює конструкції з різними синтаксичними зв'язками і відношеннями та має дві сфери застосування – просте і складне речення. Мета даної розвідки – проаналізувати деякі структурно-граматичні особливості парцельованих конструкцій у різних типах речень. Матеріалом дослідження стали промови президента В. Зеленського під час російсько-української війни, опубліковані на офіційному сайті <https://www.president.gov.ua>.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання окличних речень, питальних конструкцій у монолозі, нанизування номінативних речень, різного роду повторів і вставок, сегментованих та парцельованих конструкцій створює відкритий, емоційний, пристрасний тон промов президента Зеленського. Прагматична мета промов – максимальне переконання, і задля цієї мети застосовуються усі можливі експресивні засоби, серед яких, за нашими спостереженнями,

найуживанішими є парцельовані конструкції. Вживаючи експресивні синтаксичні конструкції, В. Зеленський відкрито й емоційно виявляє своє ставлення до викладеного. Оскільки він здебільшого інтерпретує події, що відбуваються, то саме парцельовані компоненти дозволяють посилити особистісний вплив на адресата, емоційно акцентувати думку, що доносяться. Парцельовані конструкції відтворюються у заданому мовленнєвому ритмі та характеризуються певними інтонаційними акцентами.

За структурою всі парцельовані конструкції поділяються на однокомпонентні (відчленовується один компонент конструкції, тобто парцелят) і багатоконпонентні (відчленовується декілька компонентів конструкції, тобто декілька (низка) парцелятів).

Аналіз текстів різного жанру і численні дослідження парцеляції доводять, що однокомпонентних парцельованих конструкцій у мові більшість. Проте у нашій картотеці вони займають близько 30 % від загальної кількості. У багатоконпонентних парцельованих конструкціях парцеляція відбувається кілька разів в межах однієї парцельованої конструкції: *Але історія все розставить по місцях. І ми будемо з газом, світлом, водою та їжею. І БЕЗ вас!*(12.09.22); *Так само, як і тоді, зараз чинник особистого лідерства має вирішальне значення. Лідерства на полі бою. Лідерства в допомозі армії, що діє. Лідерства в міжнародних відносинах* (27.07.22).

Парцельовані конструкції з декількома ланками парцелятів уподібнюються складним синтаксичним цілим, в яких тема розвивається від речення до речення, і будуються за типом послідовного або паралельного зв'язку між реченнями.

З точки зору граматичної структури парцелят може бути представлений:

а) словоформою (найменше зафіксованих): *Я зроблю його (звернення – А.Ч.) незабаром. Обов'язково* (24.02.23);

б) сполученням словоформ: *А давайте хоча б трохи порадіємо. Тихо. Скрамно. В душі. За себе, за свою любов державу* (24.06.22);

в) предикативною одиницею: *Весь світ чітко усвідомив, що насправді означає «руській мір». На що насправді здатна Росія;*

г) сполученням предикативних одиниць (найбільше зафіксованих): *Ми бачили, як люди там (на звільнених територіях – А. Ч.) зустрічали наших військових. Як берегли український прапор. Як дочекалися України* (24.02.23); *...найголовніше – не ззовні, а всередині нас. І це залишається незмінним. І тому ми витримаємо. І тому ми вистоїмо* (21.11.22);

д) сполученням словоформ та предикативних одиниць: *Я надзвичайно вдячний уряду Ентоні Албенізі, як і попередньому австралійському уряду, за підтримку нашої держави. Системну підтримку. Яка містить широкомасштабну військову та гуманітарну допомогу, санкції проти російських та білоруських юридичних і фізичних осіб, скасування тарифів на українські товари, надання вугілля для нашої енергетики* (03.08.22).

Серед зафіксованих нами парцельованих конструкцій у промовах ми виділили парцеляцію конструкцій з підрядним зв'язком і парцеляцію конструкцій з сурядним зв'язком.

Парцеляція конструкцій з підрядним зв'язком характеризується тим, що парцелят є новим по відношенню до базової частини членом речення або підрядною частиною складнопід-

рядного: *США мають зробити вибір і зробити цей важливий крок – визнати Росію спонсором тероризму. Цей час настав. Давно* (03.08.22); *Щодня світ шокують нові повідомлення про нові російські злочини. Це не має стати для світу звичним. Бо означатиме, що світ змирюється* (03.08.22).

Необхідно відзначити, що парцельовати можуть всі члени речення, окрім підмета і присудка, оскільки головні члени є компонентами, що лежать в основі структури речення. Відрив присудка від підмета в двоскладному реченні руйнує цілісність речення як синтаксичної одиниці, спотворює його значення. Парцеляція головних членів можлива лише у тому випадку, якщо в парцелят виносяться один або декілька членів сурядного ряду, тобто однорідних по відношенню до базової частини підметів або присудків. При парцеляції членів речення, частин складного речення спостерігається закономірність: чим компонент синтаксично більш залежний, тим вище ступінь його структурної обов'язковості і, отже, тим експресивніше структурно-смысловое розчленування. Парцеляція легко здійснюється там, де зв'язок членів синтаксичного ряду факультативний. Вчені відзначають, що чим важливішу роль грає якийсь елемент у формальній організації речення, тим важче «вивести» його за межі фрази, що представляє базову структуру.

Проведене нами дослідження підтверджує, що в конструкціях з парцелятом – новим членом – парцеляція виявляється більш утрудненою, ніж в конструкціях з парцелятом, представленим в базовій частині.

Серед парцеляції підрядного зв'язку найбільшою мірою схильні до відокремлювання від основної фрази обставини. Виокремлюватися в парцелят можуть всі види обставин, оскільки дозволяють розглянути подію з усіх боків, у всіх її зв'язках, відтак актуалізація таких слів є достатньо експресивною.

Парцелят-обставина може бути виражений прислівником, прислівниковим займенником, іменником з залежними словоформами, дієприкметником або дієприкметниковим зворотом, інфінітивом тощо. У досліджуваних текстах одиночні випадки парцелята-обставини, вираженого словоформою; більшість є сполученням словоформ або зворотами, або обставинами, що поширені предикативними одиницями: *І ми підніmemo руки вгору лише один раз – коли святкуватимemo нашу перемогу. Всєю Україною* (24.08.22); *Наше військо звучить гучно. І останні вісім років. І останні дев'ять місяців* (21.11.22).

Парцельовані означення представлені тими ж самими формами і видами, що і непарцельовані (прикметником, дієприкметником, числівником, присвійними займенниками, іменником у функції прикметника тощо). Означення факультативні, а тому легко виводяться за межі основного висловлювання, не порушуючи структуру речення: *Окупанти тікали, хоча мали перевагу на цьому напрямку у кількості озброєння, техніки і солдатів. Але в наших воїнів була – і є! перевага. Більш значуща* (28.12.22); *Хтось казав: Європа більше не гравець. Слабка, роз'єднана, пасивна, сонна* (24.08.22).

Означення-прикладки в парцеляті уточнюють, конкретизують, увиразнюють висловлювання: *Водночас світ побачив, на що спроможна Україна. Це нові герої. Оборонці Києва, захисники «Азовстали». Нові подвиги, які здійснювали цілі міста. Харків, Чернігів, Маріуполь, Херсон, Миколаїв, Гостомель, Волноваха, Буча, Ірпінь, Охтирка. Міста-герої. Столиці незламності. Нові символи* (24.02.23).

У якості парцелятивів, за нашими спостереженнями, можуть функціонувати доповнення, одиночні й поширені: *Головна емоція, яку ми відчуваємо, думаючи про Україну – це гордість. За кожного українця, кожну українку; За рік фактично кожен українець когось втратив. Батька, сина, брата, маму, доньку, сестру. Кохану людину. Близького друга, колегу, сусіда, знайомого... (24.02.23). Великий бізнес зрозумів, що гроші все-таки пахнуть. Кров'ю, гаром, смертю (24.08.22).*

Нами зафіксована значна кількість уточнюючих доповнень та обставин, що винесені у парцелят. На нашу думку, це значно полегшує фразу, парцелювання робить уточнення більш актуалізованими: *Сьогодні я адресую це звернення не українцям і українкам, як зазвичай, а нашим партнерам. Демократичному світу (14.07.22); Навіть через непрогляду темряву Україна й цивілізований світ чітко бачать ці терористичні акти. Навмисні й цинічні ракетні удари по інфраструктурі (11.09.22).*

Парцеляція конструкцій з підрядним зв'язком включає і парцеляцію складнопідрядного речення. Аналіз фактичного матеріалу показав, що серед парцеляції складнопідрядного речення важливе значення має розчленування тих складних речень, підрядна частина яких не є обов'язковою. Це підрядні із значенням причини, умови, мети: *...Всі, хто знає: треба бути гідним, а не здаватися. Бо здаються українці не звикли. Тому що мають гідність (21.11.22); ...сумнозвісний міст дедалі частіше працює на виїзд, а не на в'їзд. Якщо працює (21.11.22).* Хоча такі підрядні речення і не є стилістично маркованими, у складі парцельованих конструкцій вони набувають певної експресії.

У текстах промов нами зафіксовано найчастотніше використання парцельованих з'ясувальних [3, с. 274] складнопідрядних речень з прийменником ЯК, причому, як правило, відокремлена частина включає низку парцелятивів.

Парцеляція складнопідрядних речень проходить по лінії граматичного зв'язку головної і підрядної частини у реченні або по лінії зв'язку підрядних частин. В текстах промов В. Зеленського представлені складні речення елементарної структури (складнопідрядні речення) і багатокомпонентні речення, структурною особливістю яких є поєднання елементарних складнопідрядних речень. Парцеляція елементарних складнопідрядних речень представлена тільки однією можливою моделлю: базова частина – головна, парцелят – підрядна частина: *Дрони, ракети, все інше їм не допоможуть. Бо ми разом (01.01.23).*

У багатокомпонентних реченнях розчленування здійснюється по лінії граматичного зв'язку підрядних частин складного речення. При цьому підрядна частина може залежати від головної і бути однотипною з вже наявною підрядною частиною в базовій частині або залежати від попередньої підрядної одиниці, що знаходиться разом з головною в базовій частині. В результаті парцеляції багатокомпонентних речень базова частина і парцелят мають різні структури: а) базова частина – складне елементарне речення, парцелят – просте речення, однорідне або неоднорідне підрядному в базовій частині: *І всі побачили, які в нас лікарі, пожежники, рятувальники, залізничники, енергетики, фермери. Як можна бути на чергуванні кілька тижнів постіль (21.11.22); А весь світ дізнався, хто такі українці. І що таке Україна (24.08.22); б) базова частина – просте речення, парцелят – складне речення елементарної або багатокомпонентної структури: *Ми повинні зупинити російське зло. Бо всі інші терористи у світі повинні побачити, що терор**

*карається (07.06.23); в) базова частина – складне елементарне або багатокомпонентне речення, парцелят – складне елементарне або багатокомпонентне речення: *Наша мета в тому, щоб ця міграційна криза у Європі, викликана російською війною, стала справді останньою такою кризою. Щоб будь-якому іншому агресору навіть не спало на думку, що за допомогою війни вдасться зруйнувати життя будь-якої європейської країни (20.06.22).**

Парцеляція конструкцій з сурядним зв'язком характеризується тим, що відбувається розчленування ряду однофункціональних членів або предикативних частин складносурядного речення: *Український народ і його мужність надихнули весь світ. Дали людству нову надію (04.09.22); Донбас – це Україна. І ми повертатимемо його, хай яким буде цей шлях. Крим – це Україна. І ми його повертатимемо. Хай яким буде цей шлях (24.08.22).*

При парцеляції конструкцій з сурядним зв'язком в базовій частині представлений аналог парцелята, тому розчленування відбувається без будь-яких обмежень. В простому реченні парцеляції піддається будь-який ряд однофункціональних членів, як головних, так і другорядних. Причому якщо при парцеляції підрядного зв'язку розрив підмета і присудка неможливий, то якраз наявність однорідності створює сприятливі умови для парцеляції головних членів речення.

Ряди сурядних членів речення пов'язані між собою сполучником, який знаходиться на початку парцелята і свідчить про мовний розрив даної синтаксичної структури. Сполучникові парцельовані ряди однорідних слів форм засвідчують більш тісний зв'язок парцелята з базовою частиною, ніж аналогічні безсполучникові. За формою компоненти однорідного ряду мають в основному однотипне вираження. Морфологічна однотипність ряду парцельованих сурядних слів форм виявляється в ідентичності їх значення і способу вираження (ідентичність граматичних форм).

Двочленні і багаточленні ряди парцельованих однорідних членів істотно не відрізняються один від одного. Парцеляти-однорідні присудки посилюють динамізм оповідання, передають послідовність дій, створюють напруження у фразі, збільшують експресію: *Той, хто хоче зберегти обличчя, не стриє з лиця Землі мирні міста й села. Не обстрілює їх із систем залпового вогню щодня і щоночі. Не стріляє по житлових будинках крилатими ракетами. Не стріляє по житлових кварталах касетними снарядами чи фосфорними бомбами (03.08.22).*

Парцеляція в складносурядному реченні, де відсутня, перш за все, формальна залежність компонентів, менш ефективна, ніж в складнопідрядному реченні. У складному реченні базова частина зазвичай потенційно автосемантична: її смислове і граматичне наповнення цілком достатнє для функціонування у якості самостійного речення. Парцелят в складному реченні синсемантичний: його граматичне значення, лексичний склад показує, що він залежить від базової частини. Сурядні сполучники завжди знаходяться в парцеляті, що свідчить про граматичну і семантичну залежність даної предикативної частини від попередньої.

За нашими спостереженнями, більшість вживань у промов В. Зеленського складають парцельовані складносурядні речення з сполучником І (складносурядні речення з єднальними відношеннями): *Російська держава стала найбільшою*

терористичною організацією світу. І це факт. І це має бути юридичний факт. І кожен у світі повинен знати, що купувати чи перевозити російську нафту, зберігати зв'язки з російськими банками, платити податки й мита російській державі – це давати гроші терористам (27.06.22).

Менш частотними є парцельовані складносурядні конструкції з зіставно-протиставними відношеннями між частинами: *Історія розводила нас (ЄС і НАТО – А. Ч.) по різні боки ідеологічних стін. Але стіни впали, і всі наші з вами цінності збережені (21.11.22).*

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що при парцеляції розчленування охоплює конструкції з різними синтаксичними зв'язками і відношеннями. В складних реченнях лінія мовленнєвого розриву, як правило, проходить між базовим реченням будь-якого типу і парцельованою сурядною чи підрядною частинами речення, тому мовленнєве членування збігається з мовним, граматичним. Між частинами складного речення з парцелятами зберігаються загальносинтаксичні відношення, однак в деяких випадках виокремлений відрізок набуває додаткової семантики. Нами відзначено, що здатність до парцеляції у різних типів складних речень неоднакова. Вона залежить від обумовленості частин, мотивованості, семантичної самостійності частин, самодостатності. Так, встановлено, що слабка мотивованість і граматичний зв'язок між базовою частиною і парцелятом простежуються при парцеляції конструкцій складносурядного речення. У більшості випадків базова частина сприймається як автосемантичне просте речення. Більш сильна залежність між базовою частиною і парцелятом у складнопідрядному реченні.

Парцельовані конструкції спрощують мовлення, полегшують синтаксичну структуру тексту, наближаючи його до розмовного та сприяючи дієвості передачі думки на емоційному рівні. Парцеляція створює декілька центрів висловлювання, і це дозволяє збільшити смислову ємність висловленої думки.

Перспективним вважаємо дослідження парцельованих конструкцій, у яких синсемантична залежність між базовою частиною і парцелятом ґрунтується на лексико-граматичних повторах з синтаксичним поширенням.

Література:

1. Назар Р.М. Парцеляція як засіб експресивізації репортажу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного уні-*

верситету імені К.Д. Ушинського. Лінгвістичні науки : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2012. № 14. С. 214–220.

2. Галацька В. Парцеляція як допоміжна комунікативна стратегія в сучасній театральній журналістиці незалежної України. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2013. Випуск 37. С. 104–110.
3. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 408 с.

Cheberiak A. The structure and grammatical features of parceled constructions in V. Zelensky's speeches

Summary. The article examines the structural and grammatical aspects of parceled constructions found in President V. Zelensky's speeches. Parcellation is a syntactic phenomenon resulting from the intonational and semantic separation of a singular syntactic structure into multiple structures-expressions, which aims to highlight specific components. It has been established that the use of expressive syntactic constructions enables the president to convey his attitude towards the statement emotionally and amplify his personal influence on the audience.

Following the structure, parceled constructions were categorised into one-component and multi-component types. Research suggests that multi-component parceled constructions resemble complex syntactic wholes where the sentences are constructed according to the type of serial or parallel connection between them. The grammatical structure of the sentence is examined, it can be expressed through a single word or a group of words, a predicate or a complex of predicates. Within the constructions observed in the speeches, the author distinguishes between parcelling of constructions with subordination and those with coordination.

It has been demonstrated that the division between the parts of complex sentences typically occurs between the main clause and the coordinating or subordinating clause. We have observed that distinguishing between various types of complex sentences is not uniform. This is influenced by the contingency of the constituent parts, motivation, semantic autonomy of the components, and self-containment. It has been established that weak motivation and grammatical connection between the base part and the parceled part are found in the parcellation of complex sentence constructions. In most cases, the base component is perceived as a self-contained simple sentence. Greater cohesion between the base component and the parceled component is evident in compound sentences.

Key words: parcellation, base component, parceled component, complex sentence, compound sentence.